

شناخت رهیافت‌های حضرت امام خامنه‌ای مدظله‌العالی در خصوص الگوی پیشرفت

مهران کشتکار^۱

ناصر رحمدل^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۵/۱۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۳/۲۵

چکیده

هدف این پژوهش، شناخت رهیافت‌های حضرت امام خامنه‌ای مدظله‌العالی در خصوص الگوی پیشرفت است. برای این منظور از تحلیل محتوای (کمی و کیفی) و روش داده بنیاد استفاده شده است. برای شناسایی عوامل، ابتدا به مجموعه بیانات و مکتوبات امام خامنه‌ای مدظله‌العالی مراجعه و در مرحله بعد با به‌کارگیری روش نظریه‌پردازی داده بنیاد، تجزیه و تحلیل داده‌ها انجام شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها در روش نظریه داده بنیاد، سه مرحله کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی را شامل می‌شود. هم‌زمان با جمع‌آوری داده‌ها، تجزیه و تحلیل داده‌ها انجام و با بخش‌بندی داده‌ها و اطلاعات، مفاهیم و مقوله‌ها شکل گرفت. یافته‌های این تحقیق حاکی از آن است از منظر حضرت امام خامنه‌ای مدظله‌العالی، عواملی از جمله: «فرهنگ، احساس عزت، انگیزش دینی و ایمان به خدا، احیای هویت، کار چالشی، آزادی فکرها، رشد علمی، تحول، عزم ملی، اعتماد به نفس، احساس مسئولیت نسبت به آینده، مبارزه با فساد، تعریف دیدگاه و تصویرسازی آینده، مرعوب پیشرفت غرب نشدن، امنیت، نیروی انسانی مستعد، انسجام و استحکام درونی» از مؤلفه‌های اصلی پیشرفت محسوب می‌شوند و «اعتلای معنوی، ممانعت از نفوذ بیگانگان و دشمنان، رفاه مردم، همزیستی مهربانانه، اعتلای اخلاق، برقراری عدالت، امنیت مردم، تحول، رشد علمی» از نتایج و پیامدهای پیشرفت هستند. همچنین، پیشرفت مطلوب دارای شاخص‌هایی از قبیل: «رشد علمی، پیشرفت در سایه اسلام، پیشرفت همراه عدالت، تعادل دنیا و آخرت» است.

واژگان کلیدی: الگو؛ الگوی اسلامی ایرانی؛ پیشرفت.

۱ - دکترای مدیریت راهبردی دانش، دانشگاه عالی دفاع ملی

۲ - استادیار و عضو هیات علمی دانشکده شمسی‌پور دانشگاه فنی و حرفه‌ای و نویسنده مسئول (Naser8700@yahoo.com)

مقدمه

پیشرفت و رشد از اهدافی است که همه جوامع درصدد دستیابی به آن هستند، بنابراین برای رسیدن به پیشرفت و ترقی در زمینه‌های گوناگون و سطح بالایی از رفاه و آبادانی، نیازمند برنامه‌ریزی و انتخاب الگویی مناسب است. متفاوت بودن معنا و مفهوم پیشرفت در بستر شرایط زمانی و مکانی خاص، الگوهای آن را اگرچه قابل مطالعه و ملاحظه می‌نماید، لیکن هرگز تجویز محض آن را برای دیگر جوامع، به‌ویژه جوامعی با مبانی فلسفی و معرفتی متفاوت، توجیه نمی‌نماید:

«هر جامعه و هر ملتی، مبانی معرفتی، مبانی فلسفی و مبانی اخلاقی‌ای دارد که آن مبانی تعیین‌کننده است و به ما می‌گوید چه نوع پیشرفتی مطلوب است، چه نوع پیشرفتی نامطلوب است. ... تأثیر مبانی معرفتی و مبانی فلسفی و مبانی اخلاقی بر نوع پیشرفتی که او می‌خواهد انتخاب کند، یک تأثیر فوق‌العاده است. مبانی معرفتی ما به ما می‌گوید این پیشرفت مشروع است یا نامشروع؛ مطلوب است یا نامطلوب؛ عادلانه است یا غیرعادلانه»^۱.

پیشرفت، برنامه‌ای یا فرآیندی هدفمند در جهت حرکت از وضعیت موجود به وضعیت مطلوب مبتنی بر تأمین مبانی معرفتی و تأمین نیازهای مادی و معنوی است که موجبات رشد و بالندگی انسان‌ها می‌شود. با عنایت به این نکته که وضعیت مطلوب هر جامعه متناسب با مبانی معرفتی، فرهنگی، فلسفی، اخلاقی و ایدئولوژیک آن جامعه تعریف می‌شود، می‌توان ادعا کرد که وضعیت مطلوب جوامع مختلف با هم متفاوت است. بر این اساس الگوی پیشرفت، مجموعه نظام‌مندی از مفاهیم، اصول موضوعه، قوانین و راهبردهاست که در ساختاری منطقی وضعیت موجود را تحلیل، وضعیت مطلوب را تبیین و راهبرد حرکت از وضعیت موجود به مطلوب را ارائه دهد.

هر الگویی برای پاسخ به مسئله‌ای مطرح می‌گردد، این پاسخ نیازمند شناخت همه پارامترهای مؤثر بر آن است. به‌گونه‌ای که ارائه الگو بدون توجه به مبانی مرتبط، در خلأ

بوده و هرگز پاسخگو نیست. الگوی پیشرفت از منظر امام خامنه‌ای ^{ظله‌العالیه}، حداقل از دو جهت نیازمند تبیین شفاف است. اول به واسطه ضرورتی که در طراحی هر الگویی وجود دارد و ضرورت دوم و درعین حال مهم‌تر این است که الگوی پیشرفت از منظر امام خامنه‌ای ^{ظله‌العالیه}، دارای تفاوت‌های بنیادی و ماهوی بسیاری نسبت به سایر الگوها است.

حداقل این تفاوت‌ها در مفهوم شناسی پیشرفت با سایرین متجلی است. جهان‌بینی اسلامی با محور قرار دادن انسان بر اساس نگرش توحیدی و ایمان به رسالت انبیای الهی و زندگی اخروی با تأکید بر امامت و عدالت شکل گرفته و بنابراین هرگونه الگویی از پیشرفت و توسعه فردی و اجتماعی به شدت متأثر از این مبانی و ایمان به آنها به عنوان پدیده محوری است.

گفتمان اسلامی، بر پایه اصولی اساسی چون مالکیت، ربوبیت و حکمت خدا و در چارچوب قوانین شریعت الهی، سبک زندگی خاصی را تعریف می‌کند که شاخص‌های آن با گفتمان اومانیستی و غیر اسلامی تفاوت فاحش دارد. آنچه الگوی پیشرفت نیازمند آن است، خلق مبانی بنیادی نیست. بر مبنای نظام ارزشی اسلامی شیعی این مبانی به عنوان یک نعمت بزرگ بر جامعه ارزانی شده است. مسئله اصلی فقدان ترجمان شفاف از این مبانی است. مطالعات پیشینه شناختی همچنان که در ادامه به آن اشاره خواهد شد، نشان می‌دهد که ادبیات مرتبط نیازمند غنی‌سازی است و جامعه علمی و اجرایی از این فقر رنج فراوان می‌برد. لذا سؤال اصلی تحقیق عبارت است از اینکه، الگوی پیشرفت از منظر حضرت امام خامنه‌ای ^{ظله‌العالیه} دارای چه ابعاد و مؤلفه‌هایی است؟ در این جهت، پژوهشگران این مطالعه، تلاش نمودند تا با پاسخ به سؤال یاد شده، رهیافت‌های امام خامنه‌ای ^{ظله‌العالیه} در خصوص الگوی پیشرفت را شناسایی نمایند.

مبانی و چارچوب نظری تحقیق

پیشرفت. منظور از پیشرفت، وجود حرکت، تکاپو و جهش از وضع موجود به سمت رسیدن به وضع مطلوب یعنی چشم‌انداز یا اهداف بلندمدت و میان‌مدت است، در این

الگو، ایستایی، رکود، توقف و تردید راه ندارد و این پیشرفت باید در مقایسه با رقبای ما مشهود و ملموس باشد و رشد و تعالی انسان محقق شود. پیشرفت عبارت است از مدیریت آگاهانه روند پوییش؛ یعنی حرکت انسان در زندگی او به‌طور خودآگاهی پایش شود، به‌طوری‌که این پایش حرکت، زائیده‌ی یک هدف‌گذاری تعریف‌شده باشد. در آن راستا الگوی پیشرفت، نسخه‌ای هویتی است که مؤلفه‌های هویتی آن، از نوع هویت حاکم بر یک تمدن تبعیت می‌کند به‌نوعی باید گفت که هر الگوی پیشرفت بازتاب‌دهنده تفکرات اعتقادی حاکم بر تمدن موجد آن است (امرائی، ۱۳۸۸: ۴۲)

الگو. الگو، چارچوب نظری و ذهنی است که پایه و معیار حرکت قرار می‌گیرد. الگو، نقشه راه است. رهبر معظم انقلاب اسلامی، الگو را نقشه جامع دانسته‌اند که به ما می‌گوید به‌کدام سمت و برای کدام هدف داریم حرکت می‌کنیم. بدون نقشه جامع، دچار سردرگمی خواهیم شد، همچنان که در طول این سی سال به حرکت‌های هفت و هشتی، بی‌هدف و زیگزاگ مبتلا بودیم و به این در و آن در زدیم (امام خامنه‌ای ^{مدظله‌العالی}، ۱۳۸۹/۹/۱۰). برای طراحی الگو باید نهضت نرم‌افزاری و جنبش تولید علم را جدی گرفت، گفتمان‌سازی، نظریه‌پردازی و تئوری‌پردازی لازم دارد که باید در درازمدت تحقق پیدا کند. اتاق‌های فکر راه انداخت، نشست‌های راهبردی و همایش‌های تخصصی برگزار کرد و با فراخوان مقالات و میزگردهای علمی و فعال نمودن کمیته‌ها و کارگروه‌های کارشناسی به بررسی موضوع پرداخت و با تعریف و طراحی پروژه‌های پژوهشی و طرح‌های تحقیقاتی به بررسی‌های کارشناسی، ابعاد و عمق بیشتری بخشید.

پیشینه‌شناسی تحقیق

جستارگری منابع قابل‌دسترس نشان می‌دهد پس از ابلاغ تدبیر امام خامنه‌ای ^{مدظله‌العالی} در خصوص تشکیل مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، مطالعات و پژوهش‌های متعددی انجام شده است، بااین‌حال اهمیت موضوع از یک‌طرف و ضرورت بهره‌گیری از فرمایشات امام خامنه‌ای ^{مدظله‌العالی} از سوی دیگر، انجام پژوهش در این زمینه را الزام می‌نماید.

حجت‌اله عبدالملکی (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت منطقه‌ای، مقدمه‌ای بر مفهوم، فرآیند و چارچوب برنامه‌ریزی در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت منطقه‌ای ارائه نمود و در تلاش برای پاسخگویی به دو سؤال مطرح‌شده، در حوزه‌های نظری و کاربردی در تشریح جایگاه مفهوم پیشرفت منطقه‌ای در مبانی و نیز اصول و فرآیند برنامه‌ریزی در الگوی منطقه‌ای پیشرفت اسلامی - ایرانی به این نتایج دست‌یافت:

۱) الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت منطقه‌ای، چارچوبی برای تعیین مسیر حرکت اقتصاد مناطق کشور، هم‌راستا با جهت‌گیری اسلامی ملی پیشرفت و مبنای آن نظریه عدالت اقتصادی منطقه‌ای و معیارهای کلی آن، تحقق عدالت توزیعی و تخصیصی در سطوح منطقه‌ای و بین منطقه‌ای است؛

۲) اهداف الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت در ابعاد اقتصادی را می‌توان در چهار عنصر افزایش تولید، ارتقاء بهره‌وری ارتقاء دانش و فناوری و ارتقاء رفاه عمومی خلاصه نمود؛

۳) به‌منظور کاربردی‌سازی بیشتر، اهداف عدالت اقتصادی منطقه‌ای و یا همان ابعاد پیشرفت منطقه‌ای در الگوی اسلامی - ایرانی را می‌توان در قالب بیان جدیدی از مفهوم منطقه‌ای باز توضیح نمود؛

۴) اجزای عملکردی الگوی منطقه‌ای پیشرفت اسلامی - ایرانی بر اساس مطالعات مربوط به وضعیت موجود منطقه در خصوص معیارها و سطوح رفاهی فوق، تحلیل‌های آسیب‌شناختی در دو حوزه آسیب‌های منبعث از کمبود امکانات و آسیب‌های منبعث از ناکارآمدی فرآیندها صورت می‌گیرد.

سنچولی (۱۳۹۲) در مقاله‌ای تحت عنوان تبیین ماهیت الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، ابتدا به بازشناسی مفهوم و ماهیت الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت می‌پردازد؛ سپس مفاهیمی چون عرصه‌های پیشرفت، مفهوم توسعه اسلامی، نقاط افتراق و اشتراک پیشرفت و توسعه و اهمیت دستیابی به الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، الزامات، شاخصه‌ها و

راهبردهای دستیابی به آن موردبررسی قرار داد. به باور وی، بر اساس بیانات و رهنمودهای امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، شاخصه‌های سه گانه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت شامل «ابتناء بر عدالت و معنویت»، «انطباق با مقتضیات بومی» و «تضمین کننده استقلال کشور» می‌باشد. همچنین راهبردهای پنجگانه دستیابی به الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت شامل «طراحی و تهیه نقشه راه عدالت و پیشرفت»، «تعیین عدالت اجتماعی به عنوان محور توسعه»، «تبدیل پیشرفت و عدالت به گفتمان ملی»، «بهره‌گیری از نقاط اشتراک پیشرفت اسلامی با توسعه غربی» و نهایتاً «تولید علم و عبور از مرزهای دانش» است.

حصیرچی و نیاوند (۱۳۹۰) در مقاله تحلیل الگوی اسلامی - ایرانی از منظر امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) می‌کوشد تا ضمن نقد الگوی تجویزی توسعه غرب برای جوامع جهان سوم، لزوم تحول در دهه چهارم انقلاب بر مبنای الگوی پیشرفت اسلامی - ایرانی در چهار عرصه «فکر و اندیشه»، «علم و فناوری»، «زندگی» و البته همه این سه عرصه در سایه‌سار «معنویت» که به نحو تفکیک‌ناپذیری مبدأ و معاد، دنیا و آخرت و ... در آن، درهم تنیده است را تبیین نماید. نتایج حاصل از این تحقیق نشان داد که با گام برداشتن در این چهار عرصه، گام‌های تحول به‌سوی پیشرفت موردنظر هدایت خواهد گردید. در این میان «عرصه فکر» در سایه‌سار «معنویت» به‌عنوان اولین عرصه پیشرفت، موجبات رشد و تعالی اندیشه‌های «علم و فناوری» در سایه‌سار معنویت را در کشور فراهم خواهد نمود.

مختاریان پور (۱۳۹۵)، در مقاله با عنوان مدل فرآیندی طراحی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، به این نتیجه رسیده است که تدوین بنیان‌های اسلامی پیشرفت؛ زمانه‌شناسی؛ مساله‌شناسی؛ طراحی نظام حکمرانی، نهادهای لازم و قواعد اساسی برای تحقق پیشرفت اسلامی ایرانی؛ طراحی افق جمهوری اسلامی ایران و نظام اجرا و ارزیابی الگو؛ تعریف برنامه‌های میان‌مدت پیشرفت؛ مدیریت تولید علوم بومی؛ گفتمان‌سازی؛ و نهایتاً طراحی و پیادسه‌سازی الگوی تحول، ۹ بخش اصلی الگوی فرآیندی هستند.

باشی (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان نگاهی به جایگاه و نقش رهبری سازمانی اسلامی در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، با روش مطالعه اسنادی و کتابخانه‌ای، ضمن اشاره به جایگاه الگوی پیشرفت در دو وضعیت فعلی و آتی، به برخی از ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های مطلوب رهبری سازمانی اسلامی و همچنین به جایگاه این ابعاد در الگوی مذکور و نقش رهبری سازمانی اسلامی در تحقق اثربخشی سازمانی پرداخته است.

پیشرفت از منظر امام خامنه‌ای^ظ مدافع

امام خامنه‌ای^ظ مدافع با انتخاب واژه «پیشرفت» به جای واژه «توسعه» می‌فرماید: «تفکیک میان آنچه من می‌خواهم اضافه کنم، این است که اولاً کلمه «پیشرفت» را ما با دقت انتخاب کردیم، تعمداً نخواستیم کلمه «توسعه» را به کار ببریم. علت این است که کلمه توسعه، یک بار ارزشی و معنایی دارد، التزاماتی با خودش همراه دارد که احیاناً ما با آن التزامات همراه نیستیم، موافق نیستیم. ما نمی‌خواهیم یک اصطلاح جاافتاده متعارف جهانی را که معنای خاصی را از آن می‌فهمند، بیاوریم داخل مجموعه، کار خودمان بکنیم. ما مفهومی را که موردنظر خودمان است، مطرح و عرضه می‌کنیم، این مفهوم عبارت است از «پیشرفت». معادل معنای فارسی پیشرفت را می‌دانیم، می‌دانیم مراد از پیشرفت چیست. تعریف هم خواهیم کرد که منظور ما از این پیشرفتی که در فارسی معنایش روشن است، چیست. پیشرفت در چه ساحت‌هایی است، به چه سمتی است. ما این وام‌نگرفتن مفاهیم را در موارد دیگری هم در انقلاب داشته‌ایم. ما از کلمه «امپریالیسم» استفاده نکردیم، کلمه «استکبار» را آوردیم. ممکن است یک زوایایی در معنای امپریالیسم وجود داشته باشد که موردنظر ما نیست. حساسیت ما بر روی آن زوایا نیست، حساسیت ما بر روی آن معنایی است که از کلمه «استکبار» به دست می‌آید. لذا این را مطرح کردیم، در انقلاب جا افتاد، دنیا هم امروز منظور ما را می‌فهمد» (بیانات امام خامنه‌ای^ظ مدافع در نخستین نشست اندیشه‌های راهبردی، ۱۳۸۹/۹/۱۰).

عناصر بنیادین جامعه آرمانی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت یکی دیگر از پژوهش‌هایی است که خوش‌چهره و عظیمی شوشتری (۱۳۹۳) با انجام آن دریافتند که جامعه آرمانی اسلام، جامعه‌ای است که در آن حاکمیت از آن خداوند متعال است که در حکومت انسان کامل

متجلی می‌باشد. عدالت در همه حوزه‌ها محوریت دارد و مردم در آن مسئولیت پذیرند. همه ابعاد اقتصادی، سیاسی و اجتماعی در مسیر کمال مادی و معنوی انسان و سیر الی الله قرار می‌گیرند.

امام خامنه‌ای ^{ظله‌العی} با انتخاب واژه «پیشرفت» به جای واژه «توسعه» با اعتقاد بر لزوم پیشرفت در همه ابعاد زندگی، در ضمن بیاناتی در این خصوص معتقدند: «پیشرفت» در یک جهت محض نیست. مقصود از پیشرفت، پیشرفت همه‌جانبه است. از همه ابعاد در کشور، این ملت، شایسته و سزاوار پیشرفت است (بیانات امام خامنه‌ای ^{ظله‌العی} در حرم مطهر رضوی، ۱۳۸۸/۱/۱). لذا معظم له پیشرفت را در ابعاد ذیل دانسته‌اند (جهانیان، ۱۳۸۸: ۶۵):

- ۱) تولید ثروت ملی؛
- ۲) دانش و فناوری؛
- ۳) اقتدار ملی و عزت بین‌المللی؛
- ۴) اخلاق و معنویت؛
- ۵) امنیت کشور؛
- ۶) ارتقای بهره‌وری؛
- ۷) قانون‌گرایی و انضباط اجتماعی؛
- ۸) وحدت و انسجام ملی؛
- ۹) رفاه عمومی؛

۱۰) رشد سیاسی، مسئولیت‌پذیری، عزم و اراده ملی.

پیشرفت در گفتمان رهبری، در ابعاد سلبی، در تمایزبخشی با مفهوم توسعه غربی و ارزش‌های وابسته به آن معنا می‌یابد: «عنوان توسعه‌یافته و آن دو عنوان دیگری که پشت سرش می‌آید، یعنی در حال توسعه و توسعه‌نیافته، یک بار ارزشی و یک جنبه ارزش‌گذاری همراه خودش دارد. در حقیقت وقتی می‌گویند کشور توسعه‌یافته، یعنی کشور غربی، با همه خصوصیاتش: فرهنگش، آدابش، رفتارش و جهت‌گیری سیاسی‌اش. این توسعه‌یافته

است. در حال توسعه یعنی کشوری که در حال غربی شدن است. توسعه نیافته یعنی کشوری که غربی نشده و در حال غربی شدن هم نیست. این جور می‌خواهند معنا کنند. در واقع، در فرهنگ امروز غربی، تشویق کشورها به توسعه، تشویق کشورها به غربی شدن است» (بیانات دیدار استادان و دانشجویان کردستان، ۱۳۸۸/۰۲/۲۷).

پیشرفت در گفتمان رهبری، در ابعاد ایجابی، در کنار مؤلفه‌هایی مانند معنویت و عدالت معنا می‌یابد. بدون التزام به این مؤلفه‌ها، هر الگوی پیشرفتی در خطر لغزیدن به سوی الگوهای توسعه غربی قرار خواهد گرفت: «پیشرفت از نظر غرب، پیشرفت مادی است. محور، سود مادی است. هر چه سود مادی بیشتر شد، پیشرفت بیشتر شده است: افزایش ثروت و قدرت. این، معنای پیشرفتی است که غرب به دنبال اوست؛ منطق غربی و مدل غربی به دنبال اوست و همین را به همه توصیه می‌کنند. پیشرفت وقتی مادی شد، معنایش این است که اخلاق و معنویت را می‌شود در راه چنین پیشرفتی قربانی کرد. یک ملت به پیشرفت دست پیدا کند؛ ولی اخلاق و معنویت در او وجود نداشته باشد؛ اما از نظر اسلام، پیشرفت این نیست. البته پیشرفت مادی مطلوب است؛ اما به‌عنوان وسیله، هدف، رشد و تعالی انسان است» (بیانات مقام معظم رهبری ^ظمدالغ، ۱۳۸۶/۰۲/۲۵).

مدل مطلوب پیشرفت از دیدگاه رهبری، الگویی است که در آن، به ابعاد گوناگون حیات مادی و معنوی انسان‌ها، توأمان توجه می‌شود. در این الگو که در گفتمان رهبری، در قالب الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت به آن تأکید شده است، سعادت انسان‌ها فقط در گرو رفاه مادی نیست؛ بلکه توجه به رستگاری آسمانی انسان‌ها و سعادت اخروی ایشان از محورهای اصلی این الگوی پیشرفت به شمار می‌رود: «آنچه موجب می‌شود ما الگوی غربی را برای پیشرفت جامعه خودمان ناکافی بدانیم، در درجه اول این است که نگاه جامعه غربی و فلسفه‌های غربی به انسان (البته فلسفه‌های غربی مختلف‌اند؛ اما برآیند همه آن‌ها این است)، با نگاه اسلام به انسان، به کلی متفاوت است. یک تفاوت بنیانی و ریشه‌ای دارد. لذا، پیشرفت که برای انسان و به‌وسیله انسان است، در منطق فلسفه غرب معنای دیگری پیدا می‌کند تا در منطق اسلام...» (بیانات مقام معظم رهبری ^ظمدالغ، ۱۳۸۶/۰۲/۲۵).

در این نگاه واژه پیشرفت در مقابل توسعه بکار گرفته می‌شود. پیشرفت رشد جامع (ناظر بر مؤلفه‌های مادی و معنوی، دنیایی و اخروی)، متکامل و برخاسته از حکمت الهی است و توسعه امری یک‌بعدی، مادی‌گرایانه صرف و به‌دوراز حکمت الهی فرض می‌شود.

در واقع انتقال از الگوی توسعه و نوسازی مدرن به الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی بر اساس نظرات ارائه‌شده از جانب امام خامنه‌ای ^{مدظله‌العالی}، یک تغییر بنیادین (پارادایم) محسوب می‌شود؛ زیرا در تعریف معظم له، محور مختصات پیشرفت اسلامی ایرانی، اصول اعتقادی اسلام و جهان‌بینی اسلامی متغیر مستقلی است که همه تغییرات و تحولات، به‌عنوان متغیرهای میانی و متغیرهای وابسته به این نظام اعتقادی و ارزشی مطرح می‌باشند. لذا پیشرفت نوعی تلقی بومی از مفهوم توسعه است و یا نوعی اصلاح در بنیان‌های مفهومی توسعه از منظر غرب خواهد بود که بر همین مبنا عبارت است از بازسازی و ارتقای تمدن بومی هر ملت با تکیه بر جهان‌بینی، مقتضیات و مختصات نهادینه‌شده که در درون فرهنگ و تمدن آن ملت شکل می‌گیرد.

روش‌شناسی تحقیق

با توجه به خلأ مبانی نظری درباره مفهوم پیشرفت و عدم بررسی آن در قالب رویکردی جامع، این مقاله از نظر هدف، اکتشافی و به دنبال ایجاد دانش و درک بهتر از پدیده مورد بررسی است. این پژوهش از نوع ترکیبی بوده و از رویکرد استراتژی داده بنیاد استفاده شده است که هدف عمده آن، تبیین یک پدیده از طریق مشخص کردن عناصر کلیدی آن پدیده است (استراوس و کوربین، ۱۹۹۲).

نظریه‌پردازی داده بنیان نوعی روش تحقیق کیفی است که به دنبال ایجاد نظریه است. نظریاتی که ریشه در داده‌های مفهومی دارد و بر اساس جمع‌آوری و تحلیل نظام‌مند آن‌ها تولید می‌شود. برای انجام پژوهش‌های رویش نظریه، سه رهیافت کلی «نظام‌مند» استراوس و کوربین (۱۹۹۸)؛ پیدایشی یا ظهوری گلاسر (۱۹۹۲)؛ و «ساخت» چارمز (۲۰۰۰) وجود دارد (جان، ۲۰۰۵). در این پژوهش از رهیافت نظام‌مند استفاده شده است، بر این اساس

نظریه‌پردازی در سه گام اصلی کدگذاری باز؛ کدگذاری محوری؛ و کدگذاری انتخابی انجام می‌شود (استراوس و کوربین، ۱۹۹۸) که در قسمت‌های بعدی مقاله توضیحات مربوطه ارائه شده است.

نظریه‌بنیادی داده بنیاد روش تحقیق کیفی استقرایی است. با استفاده از این روش، محققان در میدان تحقیق به جمع‌آوری داده‌ها می‌پردازند و از این راه به ظهور نظریه می‌رسند (کلاکی، ۱۳۸۸). بر پایه این رویکرد، نخستین کار کلیدی پژوهشگر «کشف» راه‌های جدید برای معنا دادن به دنیای اجتماعی است. دوم، هدف تحلیل ایجاد یک تئوری؛ یعنی فراهم ساختن یک چارچوب رسمی برای درک پدیده موردبررسی است. این تئوری باید به وسیله داده‌ها «زمینه‌دار» شود نه آنکه بر آن تحمیل شود. به بیان دیگر، نظریه داده بنیاد به‌طور اساسی روشی برای تحلیل داده‌ها، نه تکنیکی برای گردآوری داده‌ها است. تئوری داده بنیاد به‌طور معمول به‌عنوان یک رویکرد انجام تحقیق کیفی ارائه شده است که در مراحل آن نه آمار و نه مباحث کمی سایر روش‌ها وجود ندارد. هدف نهایی این راهبرد، ارائه تبیین‌های جامع تئوریک درباره یک پدیده خاص است که به‌صورت استقرایی از مطالعه آن پدیده حاصل می‌شود (دانایی‌فرد و مؤمنی، ۱۳۸۸). با باور پاول، نظریه داده بنیاد، روشی است که نظریه‌ها، مفاهیم، فرضیه‌ها و قضایا را طی یک فرایند منظم، به‌جای استنتاج از پیش فرض‌های قبلی، سایر پژوهش‌ها یا چارچوب‌های نظری موجود، به‌طور مستقیم از داده‌ها کشف می‌کند (مهرابی و دیگران، ۱۳۹۰).

این پژوهش از این نظر که یافته‌های آن می‌تواند مورد استفاده مدیران و متولیان کشور قرار گیرد، از نوع کاربردی است. جامعه آماری پژوهش، شامل کلیه بیانات و مکتوبات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در رابطه با پیشرفت بوده و به علت نوع پژوهش، فرضیه‌ای مشخص نگردیده و برای گردآوری داده‌ها از شیوه تمام شمار استفاده شده است. روش گردآوری داده‌ها کتابخانه‌ای بوده و از ابزار فیش‌برداری الکترونیکی بهره گرفته شده است. در ضمن برای استخراج گفتمان رهبر معظم انقلاب اسلامی ^{مدظله‌العالی} در

خصوص پیشرفت از روش ترکیبی یعنی تحلیل محتوای کمی و کیفی و نظریه مبنایی استفاده شده و برای دقت در پژوهش، داده‌ها با کمک نرم‌افزار Maxqda12 تحلیل و کدگذاری شده‌اند.

در تحلیل محتوای کمی، کلمات کلیدی مرتبط با هدف مطالعه، طوری انتخاب شده‌اند که کلیه مفاهیم مطرح‌شده را پوشش دهند و امکان تحلیل نهایی متن و داده‌ها حسب چارچوب مفهومی فراهم باشد.

برای یافتن کلمات کلیدی ابتدا مفاهیم کلی و انتزاعی حسب چارچوب مفهومی مشخص و سپس کلمات متناظر هر مفهوم کلی استخراج شده است.

برای تحدید و تدقیق واژه‌ها، این لغات بر اساس ارتباط معنایی مرتب شدند و از ۱۵ خبره در دسترس در حوزه‌های مختلف خواسته شد لغات را به نسبت قرابت و نزدیکی معنایی به موضوع، معین نمایند و اگر غیر از لغات ذکر شده، واژه دیگری را مناسب‌تر می‌دانند، معرفی کنند.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

در نظریه‌پردازی داده بنیاد، پژوهش بر اساس فرضیه‌سازی شروع نمی‌شود، بلکه پژوهشگر با مسئله تحقیقی روبه‌روست که برای پاسخ‌گویی به آن هیچ جواب و حدس قبلی ندارد. بنابراین ابتدا سؤال پژوهش مطرح می‌شود و سپس برای پاسخ به آن، داده‌های لازم جمع‌آوری می‌شود (خوش‌چهره و حبیبی، ۱۳۹۱). سؤال تحقیق اهمیت خاصی دارد؛ چراکه به‌نوعی، باعث می‌شود موضوع موردبررسی محدود شود.

هدف اصلی این پژوهش دستیابی به دیدگاه امام خامنه‌ای ^{مدظله‌العالی} در خصوص پیشرفت است؛ بنابراین هم‌زمان با جمع‌آوری داده‌ها از سایت الکترونیکی امام خامنه‌ای ^{مدظله‌العالی}، کدگذاری باز روی آنها انجام می‌گیرد؛ و با بخش‌بندی داده‌ها و اطلاعات مفاهیم و مقوله‌ها شکل می‌یابند. پس از انجام کدگذاری باز، کدگذاری محوری انجام می‌شود. بدین گونه که

یک مقوله یا پدیده محوری شناسایی شده و با قرار دادن آن در مرکز، ارتباط سایر مقوله‌ها با آن بررسی می‌گردد و به نمایش درمی‌آید. مقولاتی که با مقوله محوری متصل شده و ربط داده می‌شوند شامل شرایط علی، راهبردها، شرایط زمینه‌ای و مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها می‌باشند؛ که در نهایت به صورت یک نمودار به نمایش درمی‌آیند. کدگذاری انتخابی، روابط بین مقوله‌های موجود در کدگذاری محوری را به صورت یک نظریه مطرح می‌نماید. این کار می‌تواند از طریق داستان سازی صورت گیرد.

برای دستیابی به «رهیافت حضرت امام خامنه‌ای ^{ظله‌العالیه} در خصوص پیشرفت» به تحلیل محتوای کمی و کیفی محتوای مجموعه بیانات، پیام‌ها و مصاحبه‌های امام خامنه‌ای ^{ظله‌العالیه} پرداخته شد. از نظر هولیستی تحلیل محتوا به معنای تحلیل علمی پیام‌های ارتباطی است (هولیستی، ۱۳۸۰:۱۳) و از منظر رفیع‌پور استفاده از مباحث تحلیل محتوا در متن، به دوران بسی دور برمی‌گردد. در عصر طلایی تمدن یونان باستان مباحث تحلیل محتوا مورد بهره‌وری قرار می‌گرفته است (رفیع‌پور، ۱۳۸۲:۱۱۰). در این پژوهش، با استفاده از نرم‌افزار Maxqda12 در مرحله اول تحلیل محتوای کمی و سپس تحلیل محتوای کیفی صورت گرفته و با استفاده از روش داده‌بنیاد سه مرحله کدگذاری انجام گرفته است.

تحلیل محتوا کمی

هدف از تحلیل کمی محتوای بیانات امام خامنه‌ای ^{ظله‌العالیه}، موارد زیر بوده است:

- ۱) یافتن کلماتی که بیشترین تأکید را در مجموعه بیانات، پیام‌ها و مکتوبات معظم‌له در رابطه با پیشرفت داشته‌اند.
- ۲) مقایسه فراوانی کلمات مرتبط با مفاهیمی متضاد همانند پسرفت، عقب‌گرد، رکود و ... در مجموعه بیانات، پیام‌ها و مکتوبات حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در رابطه با پیشرفت.

همچنان که در قسمت قبل بیان گردید، در تحلیل محتوای کمی کلمات کلیدی طوری انتخاب شده‌اند که کلیه مفاهیم مطرح شده را پوشش دهند و امکان تحلیل نهایی متن و

داده‌ها حسب چارچوب مفهومی فراهم باشد. این واژه‌ها و میزان استعمال آنها در بیانات امام خامنه‌ای ^{مدظله‌العالی} تا زمان انجام پژوهش، از قرار جدول زیر است:

جدول ۱: موارد مستخرجه از بیانات و مکتوبات امام خامنه‌ای ^{مدظله‌العالی}

تعداد	کلمه	تعداد	کلمه
۳	پیشرفت اسلامی-ایرانی	۱۷۶۴	پیشرفت
۲	ارتقاء علمی	۸۴۷	رشد
۲	رشد صنعتی	۷۹۹	تعالی
۲	شتاب علمی	۵۶۶	استعداد
۱	پیشرفت ایرانی	۳۷۷	علم و پیشرفت
۱	پیشرفت ایرانی-اسلامی	۲۹۷	توسعه
۱	توسعه ایرانی	۲۰۱	پیشرفت علمی
۱	توسعه ایرانی-اسلامی	۱۵۷	ارتقاء
۱۱۵	عقب‌ماندگی	۱۵۰	پیشرفت و عدالت
۸۱	توقف	۴۸	پیشرفت مادی
۵۶	رکود	۳۷	رشد علمی
۳۱	عقب‌گرد	۲۳	پیشرفت فناوری
۸	پسرفت	۱۶	پیشرفت معنوی
۸	عقب‌مانده	۹	پیشرفت صنعتی
۵	قهقرا	۶	پیشرفت اسلامی
		۵	پیشرفت فرهنگی

تحلیل محتوای کیفی

برای دستیابی به گفتمان ولایت فقیه در رابطه با پیشرفت، تحلیل کیفی صورت گرفت. در این تحلیل تمامی فرمایشات و مکتوبات امام خامنه‌ای ^{مدظله‌العالی} در رابطه با پیشرفت با استفاده از نرم‌افزار Maxqda12 مورد مطالعه و تحلیل قرار گرفته است. با توجه به آماده بودن محتوای الکترونیکی بیانات و مکتوبات امام خامنه‌ای ^{مدظله‌العالی}، در مرحله گردآوری داده‌ها،

فقط داده‌های مرتبط با پژوهش انتخاب و در فایل الکترونیکی خاصی جهت تحلیل با نرم‌افزار Maxqda12 ذخیره شدند. پس از مطالعه سطر به سطر فرمایشات رهبر معظم انقلاب اسلامی ^{ظله العالی}، مضامین و مفاهیم مربوطه استخراج گردیدند.

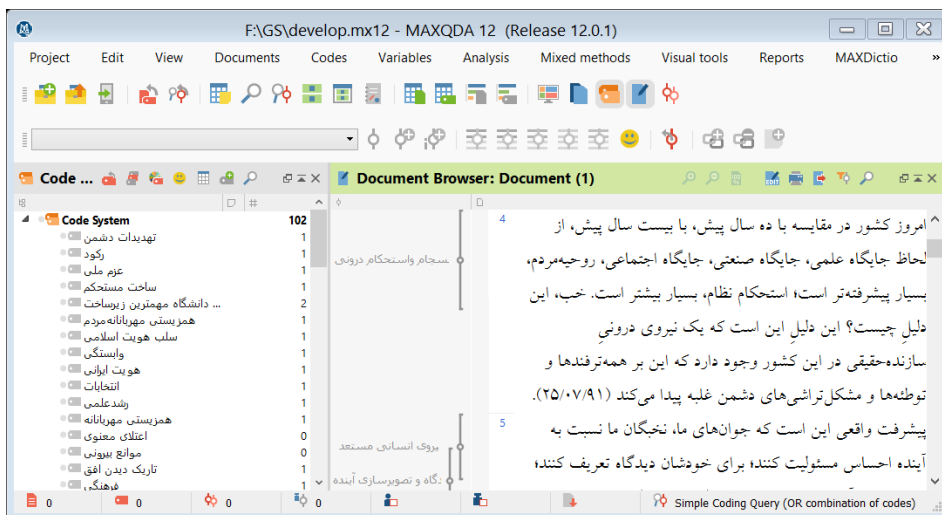
تحلیل مضمون

در ابتدای پژوهش، جستجوی مفاهیم مرتبط با نوآوری اجتماعی در مجموع این اسناد انجام و سپس داده‌های مرتبط جمع‌آوری و تحلیل مضمونی آنها انجام گردید. اولین گام پس از مطالعه متن منتخب، ارائه تحلیل کلی و اجمالی از آن است که تحلیل مضمون نامیده می‌شود. این تحلیل با تشخیص و جداسازی مختلف متن و سپس دسته‌بندی آنها آغاز می‌گردد و با تمرکز بر رئوس مطالب و موضوعات برجسته، مهم و مورد تأکید در متن سعی در استخراج روح کلی نوشتار و کشف زنجیره استدلال به کار گرفته‌شده از سوی متن در بیان نکات تحلیلی آن دارد. در این مرحله متن مورد تحلیل از یک نگاه کلی و کلان بازتولید می‌شود تا روابط میان سازه‌های مفهومی به کار گرفته‌شده در متن به شکل واضح‌تری نشان داده شود. در واقع هدف اصلی از تحلیل مضمون، کشف عوامل و عناصر نظری در متن بوده و شامل مراحل زیر است:

- ۱) انتخاب جمله یا قطعه کلیدی متن با توجه به موضوع تحقیق؛
- ۲) تعیین جهت‌گیری کلی جمله یا قطعه منتخب که بیانگر روح کلی و محوری است؛
- ۳) تجزیه کامل عناصر تشکیل‌دهنده قطعه منتخب و یافتن ارتباط میان عناصر با یکدیگر؛
- ۴) تبدیل عناصر و روابط میان آنها به گزاره که همان نقاط تمرکز متن یا مضمون نام دارد.

بخش‌هایی از مفاهیم و مضامین استخراج شده از فرمایشات امام خامنه‌ای ^{ظله العالی} در خصوص پیشرفت در شکل شماره ۱ نشان داده شده است.

شکل ۲: موارد مستخرجه از بیانات و مکتوبات امام خامنه‌ای مدظله‌العالی

مرحله اول: کدگذاری باز

کدگذاری منجر به جهت‌یابی قبل از انتخاب شدن می‌شود و داده‌ها را به صورت بخش‌های تحلیلی که صورتی مفهومی به خود می‌گیرد، تبدیل می‌کند. مفاهیم، پایه‌های اساسی ساختن نظریه است. کدگذاری باز در روش نظریه زمینه‌ای روندی است که در آن مفاهیم شناسایی می‌شوند و برحسب خصوصیات و ابعادشان گسترش می‌یابند.

روش‌های تحلیلی اساسی که به آن وسیله این کار انجام می‌شود، عبارت است از سؤال کردن درباره داده‌ها، مقایسه موارد، حوادث و دیگر حالت‌های پدیده‌ها برای کسب مشابهت‌ها و تفاوت‌ها. حوادث و موارد مشابه طبقه‌بندی می‌شوند و برچسبی می‌گیرند تا مقولات را بسازند. البته گسترش مقولات با توجه به خصوصیات و ابعاد آنها ساخته و پرداخته می‌شود. شناسایی خصوصیات و ابعاد و گسترش منظم آنها از اهمیت زیادی برخوردار است، زیرا آنها پایه روابط بین مقوله‌ها و خرده مقوله‌ها و حتی اساس رابطه بین مقولات عمده را تشکیل می‌دهند. بنابراین درک ماهیت خصوصیات و ابعاد و رابطه آنها، پیش‌نیاز رسیدن به درک همه رویه‌های تحلیلی برای ایجاد نظریه زمینه‌ای است.

کدگذاری باز، بخشی از تحلیلی است که با شناسایی، نام‌گذاری، مقوله‌سازی و توصیف پدیده‌هایی که در متن یافت می‌شود، همراه است. لزوماً هر خط، جمله، پاراگراف و... خوانده می‌شود، به‌منظور این که پاسخی به این سوال تکراری باشد که این در رابطه با چه چیزی است؟ اینجا به چیزی ارجاع می‌دهد؟ به عبارتی دیگر، کدگذاری باز بخشی از تجزیه و تحلیل است که به نام‌گذاری، مفهوم‌سازی و مقوله‌بندی پدیده از راه تجزیه و تحلیل دقیق داده‌ها می‌پردازد. در ضمن کدگذاری باز، داده‌ها به بخش‌های مجزا خرد شده و برای به دست آوردن مشابهت‌ها و تفاوت‌های آنها مورد بررسی قرار می‌گیرند. منظور از خرد کردن و مفهوم‌پردازی، این است که به هرکدام از حوادث، رخدادها و ایده‌هایی که در داده‌ها موجود است نامی داده شود. این نام، برچسب یا نشانه‌ای است که به‌جای حادثه، رخداد، یا ایده می‌نشیند.

جدول ۲: نمونه‌ای از تحلیل مضمونی و کدگذاری باز فرمایشات امام خامنه‌ای ^{ظله‌العالی}

مفهوم یا کد	بخش کدگذاری شده متن
تقوا، ایمان،	اگر ملتی با تقوا بود، راه پیشرفت، ایمان و بندگی خدا را ادامه خواهد داد
اعتماد به خدا،	اگر ما می‌خواهیم این کشور پیشرفت صنعتی، مادی و فرهنگی کند، رتبه اول منطقه را حائز شود، این در سایه انگیزش دینی و ایمان امکان‌پذیر است.
انگیزش دینی راه پیشرفت	سؤالی که راجع به بعثت در ذهن‌های مردم شکل می‌گیرد این است که راز پیشرفت اسلام در آن روزگار غربت معرفت و عمومیت جهل که همه دنیا را پر کرده بود، چه بود؟ یقیناً یکی از عناصری که عامل پیشرفت اسلام بود، اعتماد به خدا و احکام الهی بود
رشد علمی و فناوری	امروز انسان وقتی به راه‌های مختلف برای پیشرفت کشور نگاه می‌کند، می‌بیند همه به علم متتهی می‌شود. ما احتیاج داریم که در کشورمان تلاش و پیشرفت و رشد علمی و فناوری، همراه با عدالت اجتماعی و مبارزه با فساد باشد
پیشرفت همراه عدالت	در منطق جمهوری اسلامی، توسعه و پیشرفت بدون عدالت معنی ندارد پیشرفت همراه با عدالت، یک نهضت است؛ یک نهضت فراگیر بدون عدالت، پیشرفت مفهومی ندارد بدون پیشرفت هم عدالت مفهوم درستی پیدا نمی‌کند.

مفهوم یا کد	بخش کدگذاری شده متن
	باید هم پیشرفت باشد و هم عدالت
پیشرفت مانع نفوذ بیگانگان و دشمنان	موفقیت هر ملتی در پیشرفت‌های خود، نسبت معکوس با نفوذ بیگانگان و دشمنان در آن کشور دارد. بهترین راه برای متوقف کردن حمله دشمن و بر هم زدن آرایش او، حمله شماسست. پیشرفت شما حمله به دشمن است
محوریت هویت ایرانی و اسلامی	هویت اسلامی و دینی و ایرانی جوانمان، یکی از مهم‌ترین مسائل ماست و کمک فراوانی هم به پیشرفت کشور می‌کند زبان ملی را مغشوش کردن، هویت اسلامی ملی را سلب کردن و مدل بازی به‌جای مدل‌سازی، پیشرفت نیست. ما وابسته شدن و غربی شدن را پیشرفت نمی‌دانیم زبان ملی را مغشوش کردن، هویت اسلامی ملی را سلب کردن و مدل بازی به‌جای مدل‌سازی، پیشرفت نیست. ما وابسته شدن و غربی شدن را پیشرفت نمی‌دانیم زبان ملی را مغشوش کردن، هویت اسلامی ملی را سلب کردن و مدل بازی به‌جای مدل‌سازی، پیشرفت نیست. ما وابسته شدن و غربی شدن را پیشرفت نمی‌دانیم پیشرفتی که با باختن هویت مستقل ملی همراه باشد و انسان خودش را از دست بدهد، پیشرفت نیست.

کدگذاری باز، فرآیند تحلیلی است که از طریق آن، مفاهیم شناسایی شده و ویژگی‌ها و ابعاد آن‌ها در داده‌ها کشف می‌شوند در این مرحله، نظریه‌پرداز داده بنیاد، مقوله‌های اولیه اطلاعات در خصوص پدیده در حال مطالعه را، به‌وسیله بخش‌بندی اطلاعات شکل می‌دهد. پژوهشگر مقوله‌ها را بر همه داده‌های جمع‌آوری شده، نظیر مصاحبه‌ها، مشاهدات و وقایع یا یادداشت‌های خود بنیان می‌گذارد (دانایی فرد و امامی، ۱۳۸۶). در مرحله بعد مفاهیم بر اساس شباهت‌هایشان طبقه‌بندی می‌شوند که به این کار مقوله‌پردازی گفته می‌شود.

مرحله دوم: کدگذاری محوری

کدگذاری محوری^۱، مرحله دوم تجزیه و تحلیل در نظریه‌پردازی داده بنیان به روایت اشتراوس و کوربین (۱۹۹۸) است. هدف این مرحله، برقراری رابطه بین مقولات تولید شده در مرحله کدگذاری باز است. این کار بر اساس یک الگو و سرمشق جامع و کلی موسوم به «مدل پارادایم» انجام می‌شود و به نظریه‌پرداز کمک می‌کند تا تئوری فرآیند اجتماعی مورد مطالعه را راحت‌تر توسعه دهد. به عبارتی دیگر، در کدگذاری محوری، تکیه بر مشخص کردن یک پدیده با در نظر گرفتن شرایطی که به ایجاد آن می‌انجامد قرار دارد و آن شرایط عبارت است از زمینه‌ای که مقوله در آن واقع شده است، استراتژی‌های کنش/کنش متقابل که به آن وسیله، مقوله اداره و کنترل می‌شود و به انجام می‌رسد و پیامدهای آن راهبردها. این گونه مشخص کردن ویژگی‌های مقوله، به آن دقت و ظرافت می‌بخشد، از این رو خرده مقوله نامیده می‌شود.

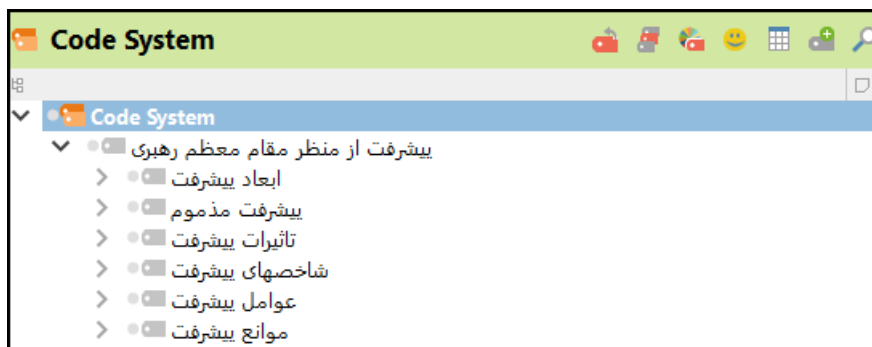
مرحله سوم: کدگذاری انتخابی

کدگذاری انتخابی^۲ مرحله اصلی نظریه‌پردازی است که بر اساس نتایج دو مرحله قبلی کدگذاری، به تولید نظریه می‌پردازد. به این ترتیب که مقوله محوری را به شکلی نظام‌مند به دیگر مقوله‌ها ربط داده، آن روابط را اثبات پژوهشی کرده و طبقه‌هایی را که به بهبود و توسعه بیشتری نیاز دارند، اصلاح می‌کند. در واقع در مرحله کدگذاری انتخابی، نظریه‌پرداز، یک نظریه از روابط فی‌مابین مقوله‌های موجود در مدل کدگذاری محوری به نگارش درمی‌آورد. در یک سطح اصلی، این نظریه شرحی انتزاعی برای فرآیندی که در پژوهش مطالعه می‌شود، ارائه می‌دهد (رحمدل، ۱۳۹۴: ۴۵).

1 - Axial coding

2 - Selective Coding

شکل شماره ۲: نمونه‌ای از ارتباط مقوله محوری با مقوله‌های مرتبط

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

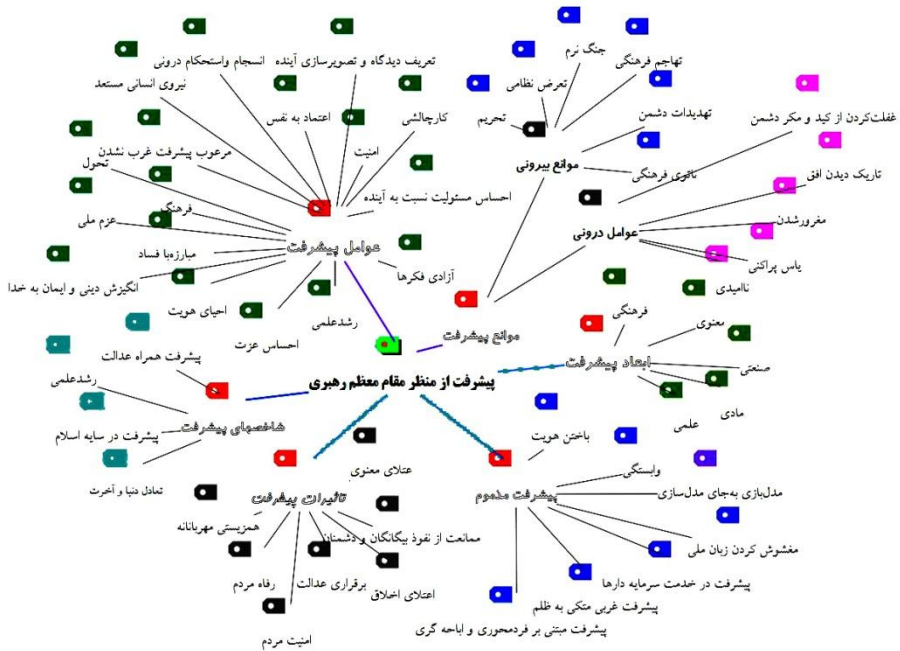
جوامع و کشورهای مختلف، از شرایط سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، جغرافیایی، تاریخی و هویتی و البته مبانی و فلسفی مختص و متفاوت با دیگری برخوردارند، بنابراین ارائه الگوی پیشرفت و توسعه قابل‌تعمیم یا قابل‌تقلید ممکن نیست. علاوه بر مبانی و فلسفی اختصاصی، کشورهای پیشرفته شرایط و زمینه‌های لازم را برای توسعه فراهم کرده‌اند، درحالی‌که بسیاری از کشورهای فقیر و یا در حال توسعه از این شرایط و زمینه‌ها برای پیشرفت و توسعه برخوردار نیستند. ممکن است یک مدل پیشرفت برای جامعه‌ای مطلوب باشد، حال آن‌که همان مدل برای کشوری دیگر نامطلوب باشد. طراحی و پیاده‌سازی الگو و مدل پیشرفت بر مبنای شرایط تاریخی، جغرافیایی، اوضاع سرزمینی، آداب، فرهنگ، هویت، میراث و نظایر آن صورت می‌گیرد.

از مهم‌ترین عناصری که در «پیشرفت» اسلامی ایرانی لازم است موردتوجه قرار گیرد، «جامعیت اسلامی» و «واقعیت ایرانی» است. به عبارتی بهتر اسلامی بودن رکن «وجودی» و ایرانی بودن رکن «ماهوی» پیشرفت است. در جمهوری اسلامی، الگوی دنیوی و اخروی پیشرفت مبتنی بر مبانی و اصول دین اسلام است؛ زیرا بر اساس غایات، اهداف، ارزش‌ها و شیوه‌های اسلام است. پیشرفت از منابع اسلامی یعنی قرآن، سنت و مفاهیم بسیار غنی و ممتازی که در فلسفه، کلام، فقه و حقوق اسلام وجود دارد، استخراج می‌شود. از سوی

دیگر این پیشرفت بر اساس شرایط تاریخی، جغرافیایی، فرهنگی، اقلیمی، جغرافیای سیاسی ایران تعریف می‌گردد.

در این تحقیق که با هدف دستیابی به الگوی پیشرفت از منظر امام خامنه‌ای ^{ظله‌العالی} مدالافتاب صورت گرفت، این مهم به خوبی دیده شد. برای این منظور، پس از تحلیل محتوای کمی و کیفی و استفاده از روش نظریه مبنایی و به دست آمدن مفاهیم و مطابقت مستمر کدهای اولیه و سپس شکل‌گیری کدهای محوری و انتخابی، عوامل، موانع، تأثیرات، شاخص‌های پیشرفت از منظر امام خامنه‌ای ^{ظله‌العالی} به صورت زیر ارائه می‌گردد.

شکل شماره ۳: ابعاد و مولفه‌های اصلی پیشرفت از منظر امام خامنه‌ای ^{ظله‌العالی}

همچنان که در این شکل دیده می‌شود، از منظر امام خامنه‌ای ^{ظله‌العالی} مهم‌ترین ابعاد پیشرفت شامل بعد «فرهنگی»، «معنوی»، «علمی»، «مادی» و «صنعتی» است. عواملی از جمله: «مبارزه با فساد، فرهنگ، احساس عزت، انگیزش دینی و ایمان به خدا، احیای هویت، کار چالشی، آزادی فکرها، رشد علمی، تحول، عزم ملی، اعتماد به نفس، احساس

مسئولیت نسبت به آینده، تعریف دیدگاه و تصویرسازی آینده، مرعوب پیشرفت غرب نشدن، امنیت، نیروی انسانی مستعد، انسجام و استحکام درونی» از مؤلفه‌های اصلی پیشرفت محسوب می‌شوند. «اعتلای معنوی، ممانعت از نفوذ بیگانگان و دشمنان، رفاه مردم، همزیستی مهربانانه، اعتلای اخلاق، برقراری عدالت، امنیت مردم، تحول، رشد علمی» از نتایج و پیامدهای پیشرفت هستند. همچنین، پیشرفت مطلوب دارای شاخص‌هایی از قبیل: «رشد علمی، پیشرفت در سایه اسلام، پیشرفت همراه عدالت، تعادل دنیا و آخرت» است.

از نظر اسلام، انسان به‌عنوان محور توسعه و پیشرفت، با دیدگاه غرب در این مورد تفاوت دارد و این تفاوت لازم است در تبیین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت مورد توجه قرار گیرد. انسان مسلمان در بعد فردی، باید راهی صحیح را به‌سوی خداوند بیاماید و در مسیر خودسازی و تهذیب نفس و کسب تقوا بکوشد. در نظریه‌ها، مدل‌ها و مکاتب غربی نیز گرچه به انسان اهمیت داده‌شده، اما برداشت آنها از انسان با نگاه اسلام، متفاوت است.

در نگاه غربی، انسان یک موجود مادی محض بوده و هدف او لذت‌جویی، کام‌جویی و بهره‌مندی از لذایذ زندگی است و ثروت، قدرت و علم هدف هستند، لذا محور پیشرفت و توسعه در نظریه‌ها و مدل‌های غربی، «انسان سودمحور» است و هر چه سود مادی بیشتر باشد، پیشرفت بیشتر می‌شود اما در جهان‌بینی اسلامی، ثروت و قدرت و علم، وسیله‌ای برای تعالی انسان هستند و پیشرفت مادی تنها به‌عنوان وسیله، مطلوب است و هدف اصلی، رشد و تعالی انسان است. امام خامنه‌ای ^{ظله‌العالی} معتقد است که نباید از موانع درونی مانند غفلت کردن از کید و مکر دشمن، تاریک دیدن افق، مغرور شدن، ناامیدی، یاس پراکنی و موانع بیرونی پیشرفت مانند تهدیدات دشمن، تحریم، تعرض نظامی، جنگ نرم، تهاجم فرهنگی، ناتوی فرهنگی نیز غافل شد. ایشان مواردی از قبیل «مغشوش کردن زبان ملی، باختن هویت، مدل بازی به‌جای مدل‌سازی، پیشرفت مبتنی بر فردمحوری و

اباحه‌گری، پیشرفت در خدمت سرمایه‌دارها، وابستگی، پیشرفت غربی متکی به ظلم» را پیشرفت مذموم برمی‌شمارند!

«هر جامعه و هر ملتی، مبانی معرفتی، مبانی فلسفی و مبانی اخلاقی‌ای دارد که آن مبانی تعیین‌کننده است و به ما می‌گوید چه نوع پیشرفتی مطلوب است، چه نوع پیشرفتی نامطلوب است. آن‌کسی که ناشیانه و نابخردانه، یک روزی شعار دادو فریاد کشید که باید برویم سرتاپا فرنگی بشویم و اروپائی بشویم، او توجه نکرد که اروپا یک سابقه و فرهنگ و مبانی معرفتی‌ای دارد که پیشرفت اروپا، بر اساس آن مبانی معرفتی است؛ ... تأثیر مبانی معرفتی و مبانی فلسفی و مبانی اخلاقی بر نوع پیشرفتی که او می‌خواهد انتخاب کند، یک تأثیر فوق‌العاده است. مبانی معرفتی ما به ما می‌گوید این پیشرفت مشروع است یا نامشروع؛ مطلوب است یا نامطلوب؛ عادلانه است یا غیرعادلانه.»

با توجه به یافته‌های پژوهش، پیشنهاد می‌گردد برای پیشرفت اسلامی - ایرانی، عوامل مؤثر در پیشرفت و موانع آن را با توجه به دیدگاه‌های ولایت‌فقیه مدنظر قرار دهند تا تصمیم درست اتخاذ گردد قدم‌های محکم‌تری در راستای پیشرفت توأم با عدالت، برقراری عدالت اجتماعی و ارائه الگوی مطلوب به دنیا برداشته شود.

منابع و مآخذ

منابع فارسی

- امام خامنه‌ای (مدظله)، مجموعه بیانات، قابل دسترسی در: WWW.Khamenei.ir
- استراثوس، آنسلم و جولیت کوربین (۱۳۸۵)، اصول روش تحقیق کیفی: نظریه‌مبنایی، رویه‌ها و شیوه‌ها، ترجمه بیوک محمودی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- امرائی، حسن (۱۳۸۸)، مهندسی سیاست، تهران: شوکا، چاپ اول.
- بانشی، عبدالله (۱۳۹۰)، نگاهی به جایگاه و نقش رهبری سازمانی اسلامی در الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال ۱۴، شماره ۵۳، صص ۶۶-۵۱.
- جهانیان، ناصر (۱۳۸۲)، اهداف توسعه با نگرش سیستمی، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، جلد اول.
- حصیرچی، امیر، نیاوند، عباس (۱۳۹۰)، تحلیل الگوی پیشرفت ایرانی اسلامی از منظر مقام معظم رهبری (رویکرد برنامه‌ریزی راهبردی در دهه چهارم انقلاب)، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال ۱۴، شماره ۵۰، صص ۸۰-۵۱.
- خوش‌چهره، محمد، عظیمی شوشتری، عباسعلی (۱۳۹۳)، عناصر بنیادین جامعه آرمانی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، فصلنامه مطالعات بین‌رشته‌ای دانش راهبردی، سال چهارم، شماره ۱۴، صص ۶۶-۳۵.
- دانایی فرد، حسن (۱۳۸۴)، تئوری پردازی با استفاده از رویکرد استقرایی: استراتژی مفهوم سازی بنیادی، دو ماهنامه علمی پژوهشی دانشگاه شاهد، سال دوازدهم، دوره جدید، ش ۱۱.
- خوش‌چهره، محمد و نیکبخش حبیبی (۱۳۹۰)، اصول پایه‌ای و عناصر کلیدی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت از منظر اسناد فرادستی ج.ا.ایران، راهبرد، سال بیست و یکم، شماره ۶۲، صص ۲۴۴-۲۱۹.
- دانایی فرد، حسن و سید مجتبی امامی (۱۳۸۶)، استراتژی‌های پژوهش کیفی - نظریه پردازی داده بنیاد، اندیشه مدیریت، سال اول، شماره دوم، پاییز و زمستان.
- دانایی فرد، حسن و اسلامی، آذر، ۱۳۹۰، ساخت نظریه بی‌تفاوتی سازمانی، تهران: دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام).

- رحمدل، ناصر (۱۳۹۴)، تحلیل محتوا و پژوهش داده بنیاد با استفاده از نرم افزار Maxqda، تهران: جهاد دانشگاهی.
- رفیع پور، فرامرز، ۱۳۸۲، تکنیک‌های خاص تحقیق در علوم اجتماعی، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- سنچولی، زینب (۱۳۹۲)، تبیین ماهیت الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، دوفصلنامه علمی پژوهشی الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، دوره ۲، شماره ۳، صص ۷۹-۱۰۴.
- شاکرین، حمیدرضا (۱۳۹۵)، مبانی معرفت شناختی و الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، فلسفه دین، دوره ۱۳، شماره ۲، صص ۲۹۶-۲۶۹.
- عبدالملکی، حجت اله (۱۳۹۱)، الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت منطقه ای (مقدمه‌ای بر مفهوم، فرآیند و چارچوب برنامه ریزی)، دوفصلنامه علمی پژوهشی الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، دوره ۴، شماره ۸، صص ۵۱-۲۱.
- کلاکی، حسن (۱۳۸۸)، نظریه داده بنیاد به مثابه روش نظریه پردازی، نامه پژوهش فرهنگی، سال دهم، شماره ۶، صص ۱۴۰-۱۱۹.
- مختاریان پور، مجید (۱۳۹۵)، مدل فرایندی طراحی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، دوفصلنامه علمی پژوهشی الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، دوره ۴، شماره ۸، صص ۳۰-۹.
- مهربانی، امیر حمزه، خنیفر، حسین، امیری، علی نقی، زارعی متین، حسن و جندقی، غلامرضا (۱۳۹۰)، معرفی روش شناسی نظریه داده بنیاد برای تحقیقات اسلامی، مدیریت فرهنگ سازمانی، سال نهم، شماره ۲۳، صص ۳۰-۵.
- هولستی، ال.آر (۱۳۸۰)، تحلیل محتوا در علوم اجتماعی و انسانی، ترجمه نادر سالار زاده، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.

منابع انگلیسی

- 1- Selden, L. (2005), "On grounded theory - with some malice". Journal of Documentation, Vol. 61 No.1, pp. 114-129.
- 2- Glaser, B. (1998), Doing Grounded Theory: Issues and Discussion, Sociology Press, Mill Valley, CA.
- 3- Glaser, B. and Strauss, A. (1967), "The Discovery of the Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research", New York.
- 4- Charmaz, K., Bryant, A. (2008). "Grounded Theory. In L. M. Given, The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods" California: Sage Publication, pp. 374-377.
- 5- Creswell, J.W. (1998), Qualitative Inquiry and Research Design. Thousand Oaks, CA: Sage Publications
- 6- Strauss, A. and Corbin, J. (1998), Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Technique (2nd Edition), Sage. Newbury Park, London.
- 7- Glaser, B. (1978), "Theoretical Sensitivity", Mill Valley: Sociological.

